

POSTMODERNİZM TARTIŞMALARı VE ÖRGÜT KURAMıNDAKı YANSıMALARı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN

Postmodernizm. modernizmin sonrasını ifade etmektedir. Postmodernizm konusuyula ilgili tartışmalar, ilkin güzel sanatlarda başlamış, daha sonra, 1980li yıllardan itibaren toplumsal kuramla ilgili olarak Batılı toplumların entellektüel yaşamında en tartışmalı alanlardan biri haline gelmiştir (Hussen 1993: 109). Örgüt kuramıyla ilgili yapılan tartışmaların bir kısmı da modern-postmodern ayırımı üzerine temellendirilmektedir. Bu bağlamda örgüt kuramıyla ilgili çağdaş tartışmaların bir bölümü de postmodernizm kapsamında yapılan tartışmalarla benzerlikler göstermekte ya da bu kavrama göndermede bulunmaktadır. Modern örgütler nitelemesi ile birlikte, postmodern örgütler nitelemesi de sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Modernist ve postmodernist bakış açıları arasındaki temel farklılık, birincisinde bütünsellik-bütünleşme, diğesinde ise farklılık-parçalanmanın vurgulanması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda, toplumsal bir proje olarak modernizm ve postmodernizmin belirgin özelliklerinden yola çıkarak bu tartışmaların örgütsel açıdan bazı sonuçları belirlenmeye çalışılacaktır.

Modernlik, Modernleşme ve Modernizm

Gündelik yaşam ve kültürde, modaaya uygun olan tutumlara genel olarak modern denilmektedir. Bir başka ifadeyle modern, "köklü bir değişiklikten sonra ortaya çıkan dunun"* olarak da tanımlanmakta; insana ve çevresine ait olan hemen her şeyi kapsamaktadır (Jeanniere: 1993: 15-16). Modernliğin, genel olarak onsekizinci yüzyılda Rönesansla birlikte ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Alman toplumbilim kuramı açısından (Weber, Tönnies, Sönnel) bakıldığında ise modernlik, ekonomide ilerlemeyi, yönetimde ussallığı temel almakta, olgunun değerden, ahlaki olanın kuramsal alandan ayrılmasını ima etmektedir. Buna göre modernlik, bir takım toplumsal, ekonomik, siyasal dizgeler demetine gönderme yapan bir kavram olmaktadır. Modernleşme ise, bilimsel, teknolojik keşif ve yenilikler, sanayideki ilerlemeler, nüfus hareketleri, ulus devlet ve kitlesel hareketlerin meydana gelmesiyle birlikte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişmelerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Modernizm de, daha çok sanat alanlarıyla ilişkili olarak klazizme karşıt bir sanat anlayışı olarak ortaya çıkmış kültürel ve estetik biçimler dizisi olarak görülmektedir (Sanıp 1995: 156-157). Esas itibariyle birbirinden farklı anlamlar taşıyan modernlik, modernleşme ve

modernizm kavramları, zaman zaman eşanlamlı kavramları olarak görülüp birbirinin yerine de kullanılabilirlerdir.

Yapısalcılık, Postyapısalcılık, Yapıbozum ve Postmodernizm

Postmodernizm konusunda yapılan tartışmalarda, yapısalcılık , ve postyapısalcılık kavramları da sıkça yer almaktadır. Yapısalcılık ve işlevselcilik, geçmişte sosyal kuramda oldukça etkili olmuş, toplumsal çözümlenelerde sıklıkla kullanılan temel yaklaşımlardır. Yapısalcılığın önde gelen isimlerinden Levi-Strauss, insan öznesini, varlığın merkezi olarak görmüş ve insanla ilgili bilimlerin temel amacının da insanı oluşturmak değil, çözümlenmek olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüş, daha sonraları yapısalcılığın da genel sloganı olmuştur. L. Strauss'un yapısalcılığı, insan zihninin genel doğasını yansıtmak için yapılar ve biçimsel tümeller bulma arayışı olarak nitelendirilebilir (Sanıp 1995: 1-49). insan davranışının evrensel ilke ve yasalarını bulma çabası, yirminci yüzyılda psikolojinin üzerinde en çok durduğu konulardan biri olmuştur.

Yapısalcılığa karşıt bir tez olarak nitelendirilebilecek postyapısalcılık ise, esas itibarıyla, nedensellik, özdeşlik, insan öznesi, anlam, doğruluk gibi kavramların eleştirisi biçiminde ortaya çıkmıştır. Postyapısalcılık, büyük oranda 1968lerin ürünü olarak ortaya çıkan bir yaklaşım biçimi görülmüş literatürde de zaman zaman postmodernizmle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Postyapısalcılık konusundaki tartışmalar içinde, aynı zamanda postmodernist tartışmalar içinde de adı geçen Derrida, Guattari, Foucault, Lyotard gibi isimler yer almaktadır. Yapıbozum kavramı da özellikle ABD ve Fransa'da Postgörüngübilimsel (post-phenemolojical) ve postyapısalcılık adları altında yapılan tartışmalar içinde sıkça yer almaktadır. Yapıbozum kavramı da 1960'lı yıllarda Derrida ile güncel hale gelmiştir. Bu kavram da yapısalcılığın eleştirisi içinde ortaya çıkmıştır (Sanıp 1995: 4-159).

Postmodernizm kavramı, ilkin 1960'larda New York'taki sanatçılar ve eleştirmeler arasında kullanılmaya başlanmış, daha sonra 1970'li yıllarda Avrupalı kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kavram, bir yönüyle evrensel bilginin ve temelliliğin (foundationalism) eleştirisi içinde tanımlanmaktadır. Postmodernliğin çıkış noktası ve tanımı konusunda çeşitli görüşler vardır. Kimilerine göre postmodernlik, modernliğin bir parçası ve uzantısı, kimilerine göre ise modernlikten köklü bir kopuştur (Sanıp 1995: 156-158). Postmodernizm konusunda yapılan tartışmalarla birlikte post-yapısalcılık ve yapıbozum kavramlarının güncel hale gelmesi arasında bir eşzamanlılık söz konusudur. Bu kavramların hemen hepsi de 1960'lı yıllarda başlayarak tartışılmaya başlanır. Postmodernizm konusunda

yapılan tartışmaların bir kısmı da postyapısalcı felsefe üzerine kurulmuş olup doğası itibariyle epistemolojik niteliktedir.

Bir Toplum Tasarımı Olarak Modernizm

Modern kelimesi, Latince "modernus" biçimiyle ilk defa beşinci yüzyılda, Hristiyan olan bu dönemi, Romalı ve Pagan (putperest) geçmişten ayırtetmek için kullanılmıştır (Habermas 1994: 31). Ancak bazı; yazarlar, modernizmin yeni kıtaların (Amerika) keşfi, dinde reform ve Fransız ihtilalinin sonuçlarından hareketle ortaya çıktığını, kimileri ise ulus-devletlerin doğması, bankacılığın kurulması, kapitalist pazarın ve burjuvazinin oluşmasıyla ortaya çıktığını ileri sürmüşler (Paz 1993: 88). Modernliğe geçişi belirleyen başlıca devrimler olarak ise bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerden söz edilmektedir (Jeanniere 1993: 16). Buna göre modernliğin, temelde geleneğin, yani geleneksel din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, siyaset ve ekonominin eleştirisiyle ortaya çıktığı söylenebilir (Paz 1993: 89).

Cooper and Burrell (1988: 94)'e göre modernizm, insanın kendini, Tanrı ya da doğanın bir yansıması olmanın dışında, bağımsız bir varlık olarak keşfettiği andan itibaren gelişmeye başlar. Modernizmle birlikte, "Tanrı Merkezli" bir dünyadan "insan Merkezli" bir dünyaya da geçiş söz konusu olur (Sütgöl 1993: 9). Modernlik, ortaya çıkışından itibaren, daima eskiye, geleneğe karşıtlığı; değişmeyi, yeniliği ifade etmiştir. Toplumsal bir proje olarak da onsekizinci yüzyılda, aydınlanma felsefecileri tarafından formüle edilmiştir. Bu proje, esas itibariyle nesnel bilim, evrensel ahlak, yasa ve özerk sanatı geliştirme çabalarından oluşuyordu (Habermas 1994: 37; Sanıp 1995: 172). Aydınlanma felsefesi ise temelde, akıl, bilgi, bilim, deney, laiklik, özgürlük gibi kavramları öne çıkaran bir kültür felsefesinin adı olmaktadır.

Modernizm, sosyolojik açıdan başlangıçta Avrupa'da ortaya çıkmış, daha sonra tüm dünyayı etkilemiş bir örgütlenme ve yaşam biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Giddens 1994: 9). Ondokuzuncu yüzyıl ise, modernizmin doruğa ulaştığı yüzyıl olarak nitelendirilmektedir (Paz 1993: 92). Yirminci yüzyılın başlarında, Batı'da siyasal, ekonomik, sosyal alanlarda yaşanan bazı krizlerin, modernizme yöneltilen eleştirilerin de başlangıç noktasını oluşturduğu söylenebilir. Bugün, modern dünya toplumlarının içinde bulunduğu durum ise, modernizmden farklı yaşam biçimlerine doğru bir geçiş dönemi olarak görülmekte; modernleşme sürecini yaşayan sözkonusu çağdaş toplumlar, endüstri ya da sanayi sonrası toplum, kapitalizm sonrası toplum, bilgi toplumu, tüketim toplumu, medya toplumu, elektronik toplumu, postmodern toplum vb. biçimlerde nitelendirilmektedir. Yapılan tartışmaların büyük bir kısmı da sanat, felsefe, bilgi (epistemoloji), kültür konularını kapsamaktadır. Bu bağlamda postmodern sosyoloji, postmodern

siyaset, postmodern kültür, postmodern örgüt gibi adlar altında da tartışmalar yapılmaktadır.

Modernizm. Hassard (1994: 307)'a göre. gelişmeye olan inancın, makina mecazının (metaphor) içinde özümsemesi üzerine kurulmuş ve gelişmiş olup halen Batı kültüründe bu inancın izleri devam etmektedir. Modernliğin dayandığı bazı temel değer ve ilkeler ise, rasyonellik, evrensellik, türdeşlik (homojenlik), formallik, monotonluk, açıklık, küreselleşme, geleceğe yönelme, geleceği planlama, yapısallaştırma (Sütgöl 1993). kalkınma, ilerleme, evrim, devrim, özgürlük, demokrasi (Paz, 1993), vd. olarak sıralanabilir. Modern endüstri toplumunda temel değer üretim iken. postmodern toplumda sosyal kontrol kavramı öne çıkmaktadır (Hassard 1994: 308). Modernleşme sürecinde, söz konusu edilen yaşam biçimi içinde esas itibariyle yeni bir dünya kültürü oluşturmak amaçlanmıştır. Bu yaşam biçimi ve kültür, eski ve geleneksel olan yaşam biçimi ve kültüre alternatif, ondan farklı bir takım özelliklere sahip idi.

Cooper and Burrell (1994: 95). modernizmle ilişkili iki kuramdan söz ederek, modernizmi. sistemik (systemic) modernizm ve eleştirel (critical) modernizm olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bunlardan sistemik modernizmin, toplumbilimci S. Simon ve A. Comte tarafından, aklın araçsallaştırılmasını; eleştirel modernizmin ise E. Kant'ın aydınlanmacı programının yeniden canlandırılmasını (reanimasyon) yansıttığını belirtmiştir.

Bir Toplum Tasarımı Olarak Postmodernizm

Postmodernizm, başlangıçta belirtildiği gibi modernizmden sonra gelen dönemi ifade etmektedir. 1970'li yıllarda ABD'de kullanılmaya başlayan bu kavram, daha sonra Fransa ve Almanya üzerinden Avrupa'ya geçmiştir. Fransa'da Kristeva ve Lyotard. Almanya'da ise Habermas. bu kavramı ilk kullananlar arasında yer almaktadır (Huysen 1993: 109). Postmodernizm kavramı, üstü örtük bir kavram olup henüz tam anlamıyla açıklanabilmiş değildir. Bazen bu kavramı açıklamada, modern kelimesiyle birlikte modernlik öncesi (pre-modern), modernlik karşıtı (anti-modern) gibi kavramlaştırmalara da başvurulmaktadır (Sanıp 1995: 171). Postmodernizm. kimilerine göre modernizme bir başkaldırı ve eleştiri, kimilerine göre de modernizmin bir uzantısı ve devamıdır. Ancak, postmodernizmle ilgili tartışmaların çoğunun, modernizmin bıraktığı boşluklardan ya da neden olduğu sorunlardan ortaya çıktığı söylenebilir. Genel olarak postmodernizm, dünyanın ve insanların halen içinde bulunduğu koşullara ve sorunlara, bir eleştiri, bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır (Sezer 1993: 35). Ancak bu konudaki tartışmalar, bütünsellikten uzak olup birbirinden oldukça farklı bakış açılarını da yansıtmaktadır. Kellner (1993: 234)'e göre postmodern tartışmalar, anlamdan yoksun olup

kuramların, boşlukta süründükleri ve güvenli herhangi bir limana sığınmadıkları bir kötümserlik (nihilizm) evresinde bulunmaktadır.

Her ne kadar modernizm ve postmodernizm arasında zaman yönünden kesin bir sınır çizgisi çekmek güç olsa da Heller and Feher (1993: 200)'e göre alternatif bir toplum kuramı ya da projesi olarak postmodernizm, 1968lerde hayal kırıklığına uğrayan yabancılaşma kuşağının bir eseri olarak doğmuştur. Buna göre, postmodern görüşlerin gelişmesini. Batının içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, kültürel koşulların bir sonucu olarak görmek mümkündür. Sağınç (1993)'m da belirttiği gibi. Batıda toplumsalın çöküşü, liberalizmi doğurmuş; bireyi, bireyin refahını, bireysel özgürlük ve tüketimi önplana çıkarmıştır.

Postmodern kavramının popüler olarak kullanılmaya başlanmasına öncülük eden kitap, Jean-François Lyotard'm 1979'da yayınlanan "Postmodern Durum" adlı kitabıdır (Lyotard 1990). Lyotard, bu kitabında gelişmiş ülkelerdeki bilginin durumunu incelemiştir. Moderniteyi, bir toplum durumu olmaktan çok bir bilgi biçimi olarak gören Lyotard, postmodern kavramını da bilginin yeni durumuna uygun yeni bir epistemolojinin geliştirilmesiyle ilgili olarak kullanmıştır. Lyotard'a göre postmodern toplum, bilgisayar, enformasyon, bilim ve teknolojilerdeki ilerlemelerden kaynaklanan hızlı değişim toplumdur. Daha sonra modernizm ve postmodernizm konularında, özellikle felsefe, bilgi, kültür, toplum, ekonomi, politika bağlamında yapılan tartışmalar içinde, adı sıkça geçen başlıca düşün adamları içinde, Habermas, Althusser. Foster, Morris, Fraser, Nicholson, Turner, Heller, Feher. Lash, Murphy. Foucault, Jameson, Kellner, Giddens, Heidegger, Deleuze, Derrida, Adorno, Featherstone, Baudrillard, Bauman gibi isimlerin yer aldığı görülmektedir.

Postmodernizm tartışmaları, önce mimaride ve plastik sanatlarda, sonra edebiyat, tiyatro, felsefe, resim, müzik, fotoğraf, film alanlarında başlamış (Huyssen 1993: 108) daha sonra antropolojide, sosyolojide, kültür ve örgüt kuramında yapılan tartışmalardan feminizm konusunda yapılan tartışmalara kadar yayılmıştır. Son on yılların en önemli siyasal ve kültürel akımları olarak nitelendirilen postmodernizm ve feminizm tartışmaları ise birçok yönlerden birbirine benzer özellikler de taşımaktadır. Her iki akım da geleneksel felsefi temellere dayanmayan toplumsal eleştiri paradigmaları geliştirmeye çalışmaktadır. Postmodernizm, daha çok çağdaş toplumlarda ve kültürlerde meydana gelen değişimlere ve dönüşümlere dikkat çekmektedir (Sanıp 1995: 155-187). Giddens (1990)'ın da belirttiği gibi postmodernizm, genel olarak tüm yönleriyle yeni ve farklı bir toplumsal düzene geçişi ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Postmodern Toplumda Kültür ve Bilgi

"Postmodern toplum" konusundaki tartışmalar, D. Bell'in "Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri" ve "Endüstri Sonrası Topluma Geçiş" kitaplarındaki eleştirileriyle gündeme gelmiştir. Bell, Batı toplumlarında yaşanan bazı krizlerin, kültür ile toplumun birbirinden ayrılmasına kadar geri gittiğini ileri sürmüştür. Ona göre modern kültür, gündelik hayatın değerlerine sızmaya başlamış, sınırsız bir kendini ortaya koyma (self realization) ve aşırı uyarılmış bir duygusallığın öznelciliği, yaşama egemen olmaya başlamış, hazcı (hedonist) motifler serbest bırakılmıştır. Ona göre, modern kültür, yaşamın ahlaki temelleriyle bir uyumsuzluk oluşturmuştur. D. Bell, Protestan ahlakındaki çözümlenin sorumluluğunu da bu kültüre bağlamıştır (Habermas 1994: 34). Bazı yazarlar postmodernizmi, bir başkaldırı hareketi olmaktan öte, her tür kültüre yaşama hakkı sağlayan, kültürel çoğulculuğu öne çıkaran bir kavram olarak çözümlenmektedirler. Heller ve Feher (1993: 200)'e göre de kültürel bir hareket olarak postmodernizmin basit bir mesajı vardır: "Ne olsa gider". Adı geçen yazarlar, bu haliyle postmodernizmi bir başkaldırı ve isyan hareketi olarak nitelendirmezler, ancak her türlü başkaldırıya olanak sağladığını ileri sürerler.

Modernleşme sürecinde, bilginin merkezileşmesi, belli ülkelerin, diğerleri üzerinde bir kültür hegemonyası kurması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda Avrupa, öteden beri, kendi kültürünü, diğer kültürlerden üstün görmüş, bu kültürün gerçeklerinin, diğer kültürlerin de saklı gerçeği olduğuna inanmıştır (Heller and Feher 1993: 8-9). Bu durum, bir çeşit kültür ihracı olarak da görülmektedir (Sütgöl 1993: 9). Ancak, ekonomik ve siyasal değişmelerle birlikte, merkez-çevre ülke ilişkileri de değişmeye başlamış, kültür ihraç eder durumda olanlar, aynı zamanda ithal eder duruma da gelmişlerdir. Postmodernizm, temelde farklılıkları öne çıkardığından dolayı kültürel, etnik, sınıfsal ayrımlara önem vermemektedir (Sağınç 1993: 12). Postmodernizmden söz edenlerin pek çoğu, günümüz dünyasının ağır bir bunalımdan geçtiğinden söz etmektedirler. Bu bunalım, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında olduğu gibi bilgi kuramında (epistemoloji) da yaşanmaktadır (Jeanniere: 1991: 23).

Postmodern kültürde toplumun, büyük anlatılarda (meta-narratives) ileri sürüldüğü gibi bir bütün (totalite) olduğu ya da mükemmel bir sistem olduğu görüşü terkedilmekte. mutlak bilginin yokluğu kabul edilmektedir (Murphy 1995: 61). Postmodernizm, kültürel görecelik, çeşitlilik, parçalanmışlık ve çoğulculuğu onaylamakta, büyük anlatılar yerine, çeşitli yerel, kültürel, etnik, dinsel anlatıların birarada yaşamasına davetiye çıkarmaktadır (Heller and Feher 1993: 12). Lyotard (1990) da toplumsal alanın ayrışık ve bütünleştirilemez olduğunu ileri sürerek bütünleştirici (totalleştirici) toplum kuramlarını ve büyük anlatıları reddetmekte: bunları oldukça indirgeyici ve basitleştirici bulmaktadır. Bu yönüyle postmodernizm, her türden büyük anlatılara itibar etmemekte, kültürel göreceliğe göre, her kültürün farklı gerçekleri olabileceğini kabul etmektedir. Lyotard (1990)a göre ise

postmodern bilgi, insanın farklılıklara duyarlı olma özelliğini geliştirir, hoşgörü yetisini güçlendirir.

Postmodernistler, pozitivism ve onun uzantısı durumunda olan diğer kuramlarla (mantıksal pozitivism, yapısalcılık-işlevselcilik vb.) da uzlaşmaz bir tutum içinde görünmektedirler. Onlara göre gerçeklik, önemli ölçüde dilsel bir alışkanlık olup dil, sadece bir araç olmayıp aynı zamanda, insanların dünyayı anlamlandırmalarına yarayan biricik çerçeveyi de oluşturmaktadır (Murphy 1995: 73). Lyotard (1990), son kırk yıldan beri bilim ve teknolojilerin, dille daha çok ilgilendiklerini belirterek bu çerçevede dilbilim kuramlarından, iletişim ve sibernetik sorunlarından, bilgi depolama ve veri bankalarından söz etmektedir. Dil oyunlarını (zaman zaman yaşam biçimleri biçiminde de kullanılır), toplumu bir arada tutan bir güç olarak görmektedir. Ona göre postmodern toplum, bireyin, çeşitlilik ve çatışma içindeki bir ortamda, çeşitli dil oyunları içinde mücadele verdiği bir toplumdur. Lyotard, dil konusundaki kimi görüşlerinde Wittgenstein'dan etkilenmiştir. Bu etki, postmodernizm yanlısı diğer düşün adamları üzerinde de görülür. Fesefede Wittgenstein dışında ilk postmodern eleştiriler olarak nitelendirilebilecek tartışmalara ise Nietzsche ve Heidegger'de rastlanmaktadır (Sarup 1995: 181).

Çağdaş modern toplumlarda bilginin doğası, konumu, yöntemi ve işlevi, üzerinde çokça durulan konular olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede bilgi/bilim sosyolojisi de sosyolojinin popüler bir alt alanı olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizm konusundaki tartışmaların büyük bir kısmı da kültür konusuyla birlikte, bilgi ve bilgi kuramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalardan çıkan sonuca göre, bilimsel bilgi, bilginin her türünü kapsamamaktadır. Geleneksel toplumlarda bilginin büyük bir kısmı, anlatıya dayalı bilgidir. Bilimsel bilgi, bu bilgi türü ile sürekli bir yarışma ve çatışma içindedir. Bu toplumlarda anlatılar (hikayeler, efsaneler, masallar vb.), hem toplumsal kurumlara meşruluk kazandırmakta; hem de toplumsal kurumların bütünleşmesiyle ilgili olumlu ya da olumsuz örnekleri oluşturmaktadır. Böylelikle söz konusu anlatılar, bir toplumda olması gerekenle ilgili ölçütleri belirlemekte, kültüre göre yapılması ya da yapılmaması gerekeni göstermektedir (Sarup 1995: 162). Anlatıya dayalı bilgi, sadece geleneksel toplumlarda değil, modern toplumlardada var olan bir bilgi türü olmaktadır.

Postmodernistler, geleneksel sosyal bilim anlayışını da oldukça totaliter olarak görmekte ve itham etmektedirler (Lyotard 1990: 11). Epistemolojik planda postmodernizm, postyapısalcı felsefedeki gelişmelerle benzerlikler taşımaktadır. Postmodern epistemoloji, dünyanın, insanların paylaştıkları dil aracılığıyla oluşturulduğunu, her dilin mensuplarının dünyayı kendi dillerinin özel formları ve dil oyunları yoluyla anlamlandırdıklarını ileri sürmektedir. Buna göre postmodern söylemin amacı, dilin ele avuca sığmaz

bu özelliğini bilmek, bütün dil formlarını açıklamaya dönük büyük anlatılar oluşturmamaya çalışmak biçiminde tanımlanmaktadır (Hassard 1994: 305). Gerçeğin doğasıyla ilgili yapılan bu tartışmalar, öyleyse "biz dünyayı nasıl tanımlayacağız?" sorusunu akla getirmektedir. Bu soruya Parker (1992)'ın cevabı, "dünyanın, bizim paylaştığımız dil aracılığıyla oluşturulduğunu kabul ettiğimiz zaman" biçiminde olmaktadır. Ona göre yukarıdaki sorunun cevabı, her dilin söylem formları içinde saklı bulunmaktadır. Ayrıca bu dil de sürekli bir değişme içinde olup anlam, hiçbir zaman bir terim içine yerleştirilemez nitelikte görülmektedir (Parker 1992: 9).

Postmodernizm konusundaki tartışmalarda dil, gerçeğin oluşturulmasında olduğu kadar ifadesinde de merkezi konuma sahip temel araç olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, gerçeği keşfetme ve ifade etmeye dönük her girişim, olması gerekenle ilgili bir söylem formu olarak nitelendirilmektedir. Diğer taraftan, toplumla dil arasında da bir bağıntı kurularak toplumun da dil gibi sürekli bir değişme içinde olduğu, sürekli yeni sosyal formların ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu durumda, yeni zamanların, yeni yöntemleri de gerekli kıldığı, sosyal süreçlere ilişkin olarak da yeni bakış açılarının gerekliliği ileri sürülmektedir (Parker 1992: 3).

Postmodern Örgüt Kuramına Doğru

İlkin, güzel sanat dallarında gündeme gelen postmodernizm konusundaki tartışmalar, daha sonra bilgi, kültür, felsefe, siyaset ve toplumla ilgili diğer konularda giderek yoğunlaşmakta: postmodern toplum ve toplumbilimiyle birlikte postmodern örgütten de söz edilmektedir. Bu kavram, 1980 li yılların sonundan itibaren örgüt konusunda Yapılan tartışmaların da merkezinde yer almaya başlamıştır. Örgütlerin postmodern açıdan çözümlenmesine ilişkin literatüre bakıldığında, temelde postmodern toplumsal çözümlemede adı geçen Baudrillard, Lyotard, Foucault, Habermas, Derrida gibi bazı kişilere göndermede bulunduğu da görülmektedir (Burrell 1988: Cooper and Burrell 1988: Parker ; 1992: Hassard 1994).

Geçen on yıllarda örgüt konusunda yapılan tartışmalarda örgüt kültürü, ortak kültür, alt kültür, örgütsel sembolizm, örgüt imajı, örgüt iklimi, örgüt kişiliği gibi kavramlar, merkezi bir yer almıştır. Örgütle ilgili söz konusu konularla, postmodernizm konusunda yapılan tartışmalar arasında, ortaya çıkış yönünden bir eşzamanlılık da söz konusu olmaktadır. Örgütsel bütünleşme, modern örgüt kuramında da üzerinde önemle durulan bir konudur. Gergene göre. modern örgüt paradigması giderek çökmekte; örgütsel araştırmalarda postmodern bir dönüşüm yaşanmaktadır (Hassard 1994: 308). Postmodern yaklaşımı benimseyenler, örgütün tekdüze ve durağan yapı ve özelliklere sahip olamayacağını kabul etmektedirler. Bu anlamda dil ve eylem de hiçbir zaman son biçimini almamakta, sadece

geleceğe doğru uzanan bir oyun içinde sürekli hareket halinde bulunmaktadır (Parker 1992: 5). Postmodernist tartışmalarda kimi büyük anlatıların eleştiri konusu olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu açıdan bakıldığında da sosyal sistemlerle ilgili olarak örneğin, Katz ve Kalın'm, Parsons'un sosyal sistem modelleri, oldukça bütünleştirici, indirgeyici modeller olarak görülmektedir. Bu modellerde, bir sistem olarak örgütün, sistem yasalarıyla kuşatıldığı ve işlediği ileri sürülüyordu. Benzer biçimde örgüt içindeki insanla ilgili olarak geliştirilmiş psikolojik ve davranışsal kuramlar da postmodernist açıdan yaklaşıldığında, oldukça bütünleştirici yaklaşımlar olarak görülebilir.

Taylor'un bilimsel yönetim yaklaşımında, askeri tip örgütlenme modeli temel alınarak örgütsel alt kültürler ve eğilimler, örgüt için birer tehdit olarak kabul edilmiş ve yok edilmesi gereken unsurlar olarak görülmüştür. Buna karşılık Selznick, farklı alt kültürlerden yararlanarak, olumlu sonuçlara ulaşabileceğini ortaya koymuştur. Buna göre yönetim biliminde, kültürel yönden başlangıçta farklı alt kültürlerle yönelik sistemli bir saldırı söz konusu iken, 1970'li yıllardan itibaren farklı alt kültürlerin tanınması, örgüt kültürlerinin meşru sayılması kabul görmüştür. 1980'li yıllar, örgüt ve yönetim alanında, "örgüt kültürü" olarak adlandırılacak bir çağın başlangıcı olarak görülüp kültüre olan bu ilginin 1990'lı ve 2000'li yıllarda da devam edeceği ileri sürülmektedir (Hackman and Silva 1990: 296-301).

Makina mecazına (metaphor) bağlı olarak geçmişte dünyanın, olaylar arasındaki nedensellik ilişkilerine dayalı olarak tanımlanması ve kestirimlerde bulunulması esastır. Bu tutum, psikolojide, örgüt kuramında, bilimsel yönetim ve sistem yaklaşımlarında da gözlenmektedir. Bu bakış açısından, insanların kestirilebilir davranış önintülerine sahip oldukları varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu örüntülerin keşfedilerek örgütün verimli bir biçimde işletilmesi yolunda kullanılabilecekleri kabul edilmektedir. Gergen'e göre bu söylem, - bir dönüşüm söz konusu olmakla birlikte- modern örgüt kuramı için hala geçerliliğini korumaktadır. Wittgenstein'in dil felsefesi, etnometodolojik yaklaşımlar, eleştirel kuram, feminist eleştiri, semiyotikler ve yapıbozumcular ise örgütle ilgili bu bakış açısını oldukça dogmatik olarak bulmaktadırlar (Parker 1992: 7).

Modernizm, bir yaşama sistemi olarak ele alındığında, bu sistemde, bilim, pozitivizm, deneycilik (empirizm), üzerinde durulan temel kavramlar olmaktadır. Modernizmde, doğayı anlama ve çözümlenmede, temelde insan aklının gücüne inanılmaktadır. Her ne kadar modernizmin, değişik politika ve yöntemlere bağlı olarak farklı versiyonları söz konusu ise de bunların hepsinin temelinde rasyonalizm yer almaktadır (Parker 1992: 2). Modernizm, dayandığı rasyonellik, formallik gibi özelliklere bağlı olarak örgütsel açıdan da örgütlenme biçimi olarak bürokrasiye biçim vermiştir. Bürokratikleşmenin doğasından kaynaklanan insanın bireysel iradesinin

dışlanması, modernizmin de merkezinde yer almaktadır (Murphy 1995: 32). Bu duruma karşılık postmodernizm, modernizmi, "insanın ürettiği anlamın kontrol edilemezliğini görmezlikten gelen entellektüel bir emperyalizm biçimi olarak nitelendirmektedir (Parker 1992: 3).

Örgüt ve yönetimle ilgili çağdaş literatür gözden geçirildiğinde, giderek artan düzeyde yeni ve farklı örgütsel yapıların doğduğu ve bu yapıların, modern ya da klasik olarak nitelendirilen örgütsel yapılardan ayrıldığı ileri sürülmektedir. Ortaya çıkan bu yeni örgütsel yapılar ise postbürokratik yapılar (Heydebrand 1989) olarak da adlandırılmaktadır. Bu yeni örgüt yapılarında bürokratik yöntemler, (örneğin bürokratik kontrol yöntemleri) geçerliğini yitirmekte, içselleştirilmiş kontrol, dolaylı kontrol, kültürel ve ideolojik kontrol yöntemleri önem kazanmaktadır (Heydebrand 1989). Çağdaş sosyologlardan Toffler (1981) da Üçüncü Dalga Toplumu olarak nitelendirdiği sanayi sonrası toplumda, örgüt yapılarında ve insan ilişkilerde meydana gelebilecek olası değişmelere dikkati çekerek, bürokrasiler yerine adhokrasilerin egemen olacağını, davranışın dıştan denetimi yerine, içsel denetimin önem kazanacağını ileri sürmektedir.

Modern örgüt kuramlarında, işgören ve yöneticiler arasında işlevsel sınırlar çizilmişti. Postmodern yaklaşımlarda ise bu sınırlar da işlevselliğini yitirmektedir. Postmodern yaklaşımlarda üzerinde yoğunlaşılacak konu, "örgütsel üretimin örgütlenmesinden çok, örgütün üretilmesi" olmaktadır (Parker 1992: 5). Çağdaş örgütlerde, hiyerarşinin giderek azalma eğiliminde olduğu, basık ya da yassı olarak nitelendirilebilecek örgüt yapılarına doğru bir geçişin yaşandığı söylenebilir. Çağdaş örgütlerde, kalite çemberleri, katımlı yönetim, proje grupları, toplam kalite yönetimi, sıfır hatalı üretim gibi konular ve özellikler öne çıkmaktadır. Örgütsel üretim sürecinde, daha nitelikli ve kaliteli ürün için sürece katılan tüm üyelere söz hakkı tanınmakta, kimi örgütlerde öneri geliştirme sistemi kurulmaktadır.

Modern yönetim kuramında, başlangıçta bireyin kontrol edilmesi ön planda iken, daha sonra giderek bireyin tanınması ve bireye saygı konuları önem kazanmıştır. Yönetim kavramı yerine de giderek liderlik kavramı daha çok tercih edilir olmaktadır. Hackman and Silva (1990: 306)'ya göre de örgütsel açıdan farklı örgütsel alt kültürler, benzerlikten farklılığa ve eşsizliğe doğru bir gelişme göstermiştir. Bu bağlamda örgüt yöneticilerinin, örgütteki farklı alt kültürlerin, birbiriyle uyum içinde varlığını sürdürmelerine ortam hazırlaması, bunları örgütsel amaçlar doğrultusunda harekete geçirmesi gerekli olabilir.

Postmodernizm Tartışmaları ve Eğitim Örgütleri

Postmodernizm konusunda yapılan tartışmaların bir kısmının doğrudan sanat, bilgi ve kültür merkezli olması, eğitimi ve eğitim örgütlerini de

yakından ilgilendirmektedir. Yetiştirilmesi öngörülen insan tipiyle birlikte bu insana kazandırılması öngörülen bilgi ve kültür, üzerinde durulması gereken önemli konular olmaktadır. Uluslar arasındaki giderek artan etkileşime bağlı olarak dünyada da giderek evrensel yaşam biçimlerinin ve evrensel değerlerin egemen olacağı yolundaki tezler bir yana, yukarıdaki tartışmalar içinde vurgulanan ve ortaya çıkan bir durum da her düzlemde ortaya çıkan farklılaşmadır, içinde yaşanılan 1990'lı yıllarda geline noktada, artık toplumsalla ilgili evrensel ilke, yasa, kuram ve modellerin, ne ölçüde geçerli olabileceği sorgulanmaktadır. Toplumsal kalkınma ve gelişme için de evrensel bir modelin söz konusu olamayacağı, Pasifik Kuşağındaki gelişmelerden sonra daha iyi anlaşılmiş bulunmaktadır.

Genelde örgüt ve yönetim kuramında olduğu gibi eğitim örgütleri ya da okullarla ilgili olarak da geçmişte çeşitli örgüt modellerinden söz edilmiştir. Bu modellerin bir kısmının, esas itibarıyla modern örgüt kuramından yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, eğitim örgütleri, rasyonel, bürokratik ve amaca dönük işlevde bulunan varlıklar olarak görülmüştür. Balcı (1992: 28) nin de belirttiği gibi bu bakış açısında, Batı kültürü içinde gelişen rasyonalizm, pozitivism ve pozitif bilim anlayışının ve nicel, istatistiksel çözümlene tekniklerinin temel alındığı görülmektedir. Örgütsel araştırmalarda benimsenen farklı bakış açıları ya da paradigmlar, araştırmacıların farklı örgüt modelleri tasarımları sonucunu da doğurmaktadır. Balcı (1992), eğitim örgütlerine ilişkin farklı bakış açıların, rasyonel-bürokratik model, zen yaklaşımı (Japon tarzı örgüt ve yönetim modeli), pazaryeri modeli, gevşek yapıli sistemler modeli, örgütlü anarşi modeli, doğal seçme modeli, marksist model, diyalektik görüş, kurumsal örgütler modeli olmak üzere bazı alt başlıklar altında ele alarak açıklamıştır. Eğitim örgütlerine farklı bakış açıları ve üretilen farklı örgütsel mecazlar (metaphor) ve imajlar yanında, bu örgütlerin çözümlenmesine dönük olarak da geliştirilen bazı yeni yaklaşımlardan söz edilebilir. Bunlar içinde, baskın bir yaklaşım biçimi olarak modern örgüt kuramına temel oluşturan mantıksal pozitivist yaklaşım, fenomenolojik ve postfenomenolojik yaklaşımlar, etnometodolojik yaklaşım, eleştirel yaklaşım (neomarksist yaklaşım), postyapısalcı yaklaşım, yorumcu yaklaşım, kültürel yaklaşım, hümanist yaklaşım, feminist yaklaşım, postmodern yaklaşım, gibi adlar altında yapılan tartışmalardan söz edilebilir.

Simerly (1991), yirmibirinci yüzyıla hazırlanırken giderek artan düzeyde örgütsel belirsizlik, karmaşık ve küresel düzeyde politik sorunlar, insan kaynaklarının geliştirilmesi, eğitim programlarının ana temasının belirlenmesi, işyerinde örgüt kültürü, ahlaki davranış, farklılıkların yönetimi gibi konuların, eğitimle ilgili olarak üzerinde durulması gereken temel konular olduğunu ileri sürmüştür. Demokrasinin temelini de farklılıkların bir arada yaşatılması ve toplumsal uzlaşmanın sağlanması sorunu oluşturmaktadır. Modernleşme sürecinde, homojen bir toplum ve kültürün

oluşturulamayacağı görülmüştür. Eğitim kurumlarının da farklılıklar içinde ortak bir kültürün oluşturulmasına katkıda bulunması, gerçek demokrasinin oluşturulup yaşatılmasını sağlayacaktır. Türkiye'de yapılması gereken, belli bir aşamaya ulaşmış olan Batı uygarlığı ve bilimi karşısında kimilerinin yaptığı gibi tepkisel ve topyekün reddedici bir tavır takınmaktan kaçınarak, bu uygarlık ve bilimin sonuçlarından yararlanmak, yerel kültürün özelliklerini araştırmak, evrensel kültüre katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda yerel kültürle diğer kültürler arasında yapılacak karşılaştırmalı araştırmalarla benzerlik ve farklılıkları belirleyerek yabancılaşmadan özgün kültürel sentez ve formlara ulaşmaktır. Bu doğrultuda, örgütsel yaşamla ilgili olarak da kültür temelli kuram ve modellerin geliştirilmesi söz konusu olabilir.

Postmodernizm Tartışmalarının Türkiye için Doğurguları

Postmodernizm konusundaki tartışmalar, esas itibariyle gelişmiş Batılı ülkelerde gündeme gelmiş olup tartışmacıların göndermede buldukları toplumlar da genelde Batılı modern toplumlar olmaktadır. Burada akla gelebilecek bir soru. Türkiye'nin bu tartışmalardaki yerinin ne olabileceğidir. Öteden beri Batılı bazı toplumbilimciler tarafından dünya toplumlarının geleneksel toplumdan modern topluma (Batı tipi topluma) doğru bir geçiş süreci içinde oldukları var sayılmıştır. Bu süreçte Türkiye de Batı'nın kimi kurum ve değerler sistemini, kendi yapısına aktarma çabası içinde olmuştur. Halen bu süreci yaşayan Türkiye, gelenekle birlikte modernleşme sürecini birlikte yaşayan bir toplum olarak görülebilir. Bu süreçte, gelenekle modernlik arasındaki çatışmanın da devam ettiği söylenebilir. Türkiye, postmodernizm kapsamında tartışılan kimi konulara da yabancı görünmemektedir. Postmodernizm, sosyal, siyasal ve sanatsal yönleriyle Türkiye'de de tartışılmaktadır. Türkiye'de bu konu, özellikle 1990'lı yılların başından itibaren daha çok ilgi görmekte, çevirisi yapılan kitaplarla birlikte yazılanların sayısında da bir artış gözlenmektedir. Diğer taraftan postmodern tartışmalar içinde yer alan kimi yazarların, Türkiye'deki izleyicilerinin de giderek artmakta olduğu söylenebilir. Örneğin, ABD'li toplum ve gelecek bilimci Alvin Toffler, 1995 yılı yazında Türkiye'ye geldiğinde, medyada adından epeyce söz edilmiş; kimileri kendini hayranlıkla dinlerken kimileri de söylediklerine bir anlam verememiştir.

Dünya'da ve Türkiye'de yazılıp söylenenlerin bir kısmında, sürekli 2000'li yıllara göndermede bulunulmakta; toplumsal değişimin hızına işaret edilerek söz konusu yılların, pek çok yönleriyle farklı insan, toplum, örgüt, eğitim modellerini gerekli kılacağı belirtilmektedir. Bu durumda, Türkiye'de de toplumsal ve örgütsel yaşamla ilgili olarak yeni bakış açılarına ve yeni çözümlene yöntemlerine gereklilik olduğu söylenebilir. Değişen bir dünyada, değişmez ve durağan toplumsal yapılar söz konusu

olamayacağı gibi bu değişmelerin, örgütsel yaşam üzerindeki etkilerinin ve doğurgularının da belirlenmesi gerekli olmaktadır.

Genelde sosyal kuramda, özelde ise örgüt kuramında bugüne değin üretilmiş kuramlar, genelde Batı kaynaklıdır. Üretilen örgüt ve yönetim modelleri de bu kültürün izlerini taşımaktadır. Yukarıdaki tartışmalardan çıkarılacak sonuca göre ise, sosyal gerçek, zamana ve toplumlara göre değişebilmektedir. Sosyal gerçekle ilgili evrensel, genellenebilir büyük anlatılar ya da kuramlar geliştirmek güç görünmektedir. Genelde sosyal kuramda olduğu gibi örgüt kuramında da pozitivist yaklaşımlardan yorumcu yaklaşımlara, evrensellikten yerelliğe doğru bir dönüşümün de söz konusu olduğu söylenebilir. Örgüt kuramı ve örgütsel yaşamla ilgili olarak son on yıllarda üzerinde en çok durulan kavramlardan biri ise kültür olmaktadır. Bu çerçevede, örgütlerde kültürel değişme, kültürel çatışma, farklı alt kültürlerin yönetimi ve ortak kültür oluşturma konuları, üzerinde durulan başlıca konular olmaktadır. Toplumsal yaşamda olduğu gibi örgütsel yaşamda da farklı kültürlerin bir arada yaşatılması, kaynaştırılması, kültürel farklılığın yönetimi, örgüt amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda farklı alt kültürlerden yararlanılması konulan önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Balcı, Ali. "Eğitim Örgütlerine Yeni Bakış Açıları", Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 25, S. 1: s. 27-45, 1992.
- Cooper, Robert and Gibson Burrell. "Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis: An Introduction" *Organization Studies*, 9/1, 1988: pp. 91-112.
- Cooper, Robert. "Modernizm, Postmodernizm and Organizational Analysis.". *Organization Studies* 10/4, 1989: pp. 479-502.
- Giddens, Antony. *Modernliğin Sonuçları*. (Çev: Ersin Kuşdil). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.
- Habermas, Jürgen. "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje". Necmi Zeka, *Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas- içinde*, Kıyı Yayınları, İstanbul 1994: s. 31-44.
- Hackman, Craig R. and A. Silva. *Gelecek 500 - Yarının Organizasyonlarını Bugünden Yaratmak-* (Çev: Hüseyin Kanbur). İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990.

- Hassard, John. "Postmodern Organizational Analysis: Toward A Conceptual Framework". *Journal of Management Studies* 31/3, May 1994: pp. 303-324.
- Heller. Agnes and Ference Feher. *Postmodern Politik Durum*. Öteki Yayınevi, Ankara 1993.
- Huyssen. Andreas. *Postmodernin Haritasını Yapmak*. (Çev: Mehmet Küçük). *Modernite Versus Postmodernite*. (Der: Mehmet Küçük), içinde. *Vadi/Toplum Yayınları*. İstanbul. 1993: s. 107-130.
- Jeanniere. Abel. *Modernite Nedir?* (Çev: Nilgün Tatal-Küçük). *Modernite Versus Postmodernite*, (Der: Mehmet Küçük). içinde. *Vadi/Toplum Yayınları*, İstanbul. 1993: s. 15-25.
- Lyotard. Jean-François. *Postmodern Durum*. (Çev: Ahmet Çiğdem). Ara Yayıncılık, İstanbul. 1990.
- Murphy, John W. *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. (Çev: Hüsamettin Arslan). Eti Kitapları, İstanbul. 1995.
- Parker. Martin. "Post-Modern Organizations or Postmodern Organization Theory?" *Organization Studies* 13/1, 1992: pp. 1-17.
- Paz. Octavio. *Şiir ve Modernite*. (Çev: Nilgün Tatal-Küçük). *Modernite Versus Postmodernite*. (Der: Mehmet Küçük), içinde, *Vadi/Toplum Yayınları*, İstanbul. 1993: s. 88-103.
- Sağnıç. Bertuğ. "Postmodernizmin Eleştirilecek Çok Şeyi Var". 4. Boyut, ilkbahar 1993. Yıl 3. S. 4. s. 11-12.
- Sarup. Madan. *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev: A. Baki Güçlü). Ark Yayınevi. Ankara. 1995.
- Sezer. Birkan Uysal. "Postmodernizm ve ikinci Cumhuriyet." *Amme idaresi Dergisi*. C. 26. S. 1 Mart 1993: s.27-42.
- Simerly, Robert G. "Preparing for the 21st Century: Ten Critical issues for Continuing Educators". *Journal of Continuing Higher Education*, Vol. 39. No. 2. Spring 1991: pp. 2-12.
- Sütgöl. Artuğ. "Postmodernizmin Temellendirilmesi". 4. Boyut. Yıl 3, S. 4, ilkbahar 1993: s.9-10.
- Toffler. Alvin. *Üçüncü Dalga*. (Çev: Ali Seden), Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

Yazar

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN, Osman Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesidir.